

մարիլ Գ. — Է դար Հայ — Կամարական բողոք
նահապետներու զուգումը Մամիկոնեան դուստր-
ներու հետ: Իրականութիւն է, որ մեր ծանօ-
թութեան հասած Կամարական տանուտէրե-
րուն մեծ մասը իրեն կողակից ընէ Մամիկոնեան
Տիկին մը:

Առաջին Կամարականը որ պատմութեան
մէջ երեւան կու գայ իբր 337ին՝ Արշաւիր՝
փեսայ էր «տանն Մամիկոնեան տոհմին» (Բուզ.
Գ. Ժա): Հաւանորէն սա այն Արշաւիրն է, զոր
Խոր. Բ. Գ. Գ. Կը յիշէ Տրդատի Ժամանակ, բայց
լռութեամբ կ'անցնի — անտարակոյս գիտում-
նաւոր զանցառութիւն — Մամիկոնեանց հետ
ունեցած փեսայութեան վրայէն:

Արշակ Բ. ի Թագաւորութեան Ժամանակ
Խոր. Գ. Լա. Կը յիշէ Սպանդարատ Կամարա-
կան, որ ունէր կին Արշակունի՝ Արշանոյշ անուն
(Գ. Խը): Կը տարակուսիմ տիկնոջ Արշակունի
ըլլալուն վրայ: Նա հողեր ունէր «ի կողմանս
Տարօնոյ եւ Հաշտենից»: Տարօն Մամիկոնեան-
ներու ստացուածք եղաւ Սկիւնեաց ջնջուելէն
յետոյ (Խոր. Բ. Ժա. Գ. Կէ. Ասող. Բ. ա. Ինճ.
Ստ. Հ. Հ. 91): Հաշտենից գաւառը բնակա-
վայր էր Արշակունից արքայորդաց եւ դստեր
(Խոր. Բ. Կ): Հարց է սակայն, թէ Խորենացի
Արշանուշին ղիտմամբ չէ ընծայած հողեր Հաշ-
տենից մէջ, որպէս զի ծածկէ Սպանդարատի
կնոջ Մամիկոնեան տոհմը եւ ի յառաջագունէ
բառնայ ամէն տարակոյս: Սպանդարատ «մանկիկ
մի փոկրիկ, էր եւ ոչ կանամբի՝ երբ Արշակի
սարքած արեան բաղանիքէն ճողպրեցաւ Մա-
միկոնեանի մը շնորհիւ. «Թագուցեալ ապրե-
ցուցանէր» սպարապետ զօրավարն Հայոց Վա-
սակ (Բուզ. Գ. Ժա): Վասակի խնամակալու-
թեան տակ կը մեծնայ նա: Արդ բնական չէ՞
մտածել, որ Վասակ իր տոհմէն անոր կենակից
ընտրած ըլլայ: Միթէ այդպիսի հեռապատկեր
մը չէր եղած շարժառիթը իր մարդասիրական
գործին: Այդպէս վարուած էր նոյն իսկ Ռշտու-
նեաց եւ Արծրունեաց հանդէպ. Արտաւազդ եւ
Վասակ՝ սնուցանէին զայն մանկունսն, զՀու-
ասպն եւ զՏաճատ Ռշտունի, եւ ետուն նոցա
զղատերս իւրեանց ի կնուծիւն: Արդ որքան
առաւել եւս նոյն կերպ պէտք էր վարուիլ իրենց
մոտերիմ եւ խնամի Կամարական տան պայա-
զատին հանդէպ: Խոր. չի կրնար այս երկու
տոհմերուն խնամութեան հետ բարեկամա-
նալ, ուստի լռութեան կամ ծամածռութեան
կը դիմէ:

Վարդանեան պատերազմին փայլուն գէմ-

քերէն՝ Արշաւիր Կամարական «էր եւ փեսայ
զօրավարին Հայոց սրբոյն Վարդանայ տեառնն
Մամիկոնէից, ունելով զդուստր նորա ի կնու-
թեան» (Փարպ. Բ. Լե): Վարդանոյշ էր անոր
անունը, դուստր Վարդանայ եւ Գստրիկի, քոյր
Հուշան Վարդենիի (Կիւլէսէրեան, Ամ. Ծե.
378. 2ամէսն, Ա. 518 Ալիշան, Շիր. 4):
Արշաւրայ որդւոց մասին՝ Փարպեցի կը բա-
ւականանայ յիշելով, որ էին «ազգախառն
իւրեանց ծնունդք դստեր մարտիրոսին Վար-
դանայ»:

Նախճաւանի տապանադրին մէջ յիշուած
Արտաւազդ Կամարականը, որդի Հրակատայ,
— հաւանորէն Ը. դարու առաջին կէսին — էր
ամուսին Հուշանայ Մամիկոնեանի (Գ. Յովսէփեան,
Հողակաթ, 176):

Հուշան անունը կը թելագրէ ինձ մական-
բերել, որ նաեւ Ներսէս Կամարական (688),
շինող Թալինի, Մամիկոնեան կին առած ըլլայ:
Թալինի արձանագրութեան մէջ կը կարդանք.
«ի Բարեխաւսութիւն ինձ եւ Հուշանայ ամուս-
նոյ իմոյ (Գ. Յովսէփեան, 173):

Խնամական այս երկարատեւ աղերսը հաս-
կանալի կ'ընէ, որ երկու տոհմերը հոգատար
ըլլային փոխադարձաբար իրարու պահպանման
ու յառաջացման: Եթէ Վասակ՝ Կամարական-
ները անձետութենէ կ'աղատէր (Բուզ. Գ. Ժա),
Արշաւիր Կամարական ալ անկէ յառաջ յան-
ձնառու կ'ըլլար «սնուցանել զպատանեակն զԱր-
տաւազդ, զի կացցէ ի տեղի նախնացն իւրոց
եւ հօր իւրոյ, (Վաչէի, Բուզ. Գ. Ժա): Սահակ
Մեծ երկու տոհմերն ալ իր մասնաւոր հայրական
հովանաւորութեան տակ կ'առնուր եւ բարեխոս
միջնորդ կը հանդիսանար այլ եւ այլ պարագա-
ներու մէջ:

Վերջապէս թէ կրթութեամբ ու դաս-
տիարակութեամբ ալ սոյն երկու տոհմերու մէջ
բնական օղակ մը կը ստեղծուէր, ակնհայտ է:
Տոհմային սկզբունք կրնանք համարիլ Փարպեցւոյ
պատմածը նկատմամբ որդւոց Արշաւրի՝ Վարդա-
նայ գործակցին. Հմայեկի որդիները՝ նմանեցու-
ցեալ ինքեանց ի յառաջանալ փութալին եւ
զորդիս երանելոյ եւ ազգախառն իրեանց էին
ծնունդք դստեր մարտիրոսին Վարդանայ, իւրա-
տել եւ հրահանգել ըստ իւրեանց իմաստու-
թեան եւ ուխտին ջանային (Փարպ. Գ. Կգ):

Ներգաղթի, արտաքին պայմաններու, խնա-
միութեան եւ դաստիարակութեան այս կապերը
բնականորէն կը ծնանէին գործունէութեան եւ
ազգաբարեկամութեան միութիւն: Երկու տոհմերն

տոհմային սկզբունքով անտարբեր կրնային մնալ Երեւելքի եւ Երեւմուտքի հանդէպ, թէեւ գործնականին անոնց մէջ ալ կը տեսնուի որոշ չափով միտութիւն դէպի Բիւզանդիոն: Բիւզանդիոն հակաշինոն էր եւ պահպանիչ ոգին կամսարական տոհմին, որ կորսնցուցած զինքը հովանաւորող գահը՝ ենթակայ էր սասանեան սպառնալիքի ու բնաջնջման: Եւ թերեւս Բիւզանդիոն ալ տոհմային այս մասնակի քաղաքականութեան գիտակից՝ առանձինն ուշագրութիւն կը դարձնէր կամսարականներուն, անոնց հողերը — պարսկական բաժնի վրայ ըլլալով հանդերձ — իր գոնէ անուանական գերիշխանութեան ենթակայ կը նկատէր: Մինչ կամսարականները իրենց բարեկամութեան ցոյցերը կը բազմապատկէին բիւզանդական բանակին արի մարտիկներ ու զօրավարներ հասցնելով, որոնք պետութեան անգնահատելի ծառայութիւններ կը մատուցանէին հեռաւոր ռազմաճակատներու վրայ, մինչ Շիրակայ տէրերը նոյն իսկ իրենց երկրին վրայ Բիւզանդիոնի գերիշխանութիւնը կը ճաննային եւ Բիւզանդիոնի կայսրներու գահակալութիւնը հիմնադրուին արձանագրութիւններ թուարկելու —, միւս կողմանէ Բիւզանդիոն զանաք տիտղոսներով, արտօնութիւններով ու պատիւներով կը ճոխացնէր: Այս կը պատահէր արդէն Դ. դարուն, երբ Սասանեանը պատկառելի ոյժ կը ներկայացնէր, եւ այս յարաբերութիւնը իր գագաթնակէտին կը հասնի Է. դարուն, երբ արեւելեան ոսթմն հիւժախտէ բռնուած՝ կը կորսնցնէր իր փայլը եւ անապատի ամէհի հրոսակներէն վերալից կը մեռնէր:

Արաբական շրջանին սկսելէն մէկ՝ մէկուկէս դար ետք թէ՛ Մամիկոնեանք եւ թէ՛ կամսարականք կը քաշուին ազգային պատմութեան ասպարէզէն:

Հ. Ս. ԿՈՊԵԱՆ

ՊՐՈՓ. Ն. ՄԵՐԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ ՎԱՆՈՒՄ

(Հարսնականութիւն)

Դ.

Թոփրաք-կալէի պեղումները թէեւ մեծածաւալ բնոյթ չըստացան եւ աշխատանքները երկարատեւ չեղան, բայց այնուամենայնիւ ստացուած արդիւնքը գոհացուցիչ եղաւ, մանաւանդ որ հուղի տակից դուրս եկան նաեւ մի շարք մանր իրեր — զարդեղէն, զէնքեր եւ այլն:

Վանն ու շրջակայքն ուսումնասիրող գիտնականներն ու հնախոյճները ընդհանրապէս այն եզրակացութեան են հասել որ Թոփրաք-կալէի եւ Վանի բերդի միջեւ եղիլ է ստորերկրեայ յարաբերութեան ուղիներ, ականների ձեւով:

Այս կարծիքը շատ քիչ առարկութիւն է վերցնում, Լիթ նկատի ունենալով նաեւ այն հանգամանքը, որ Թոփրաք-կալէի եւ Վանի բերդի տեխնիքական եւ կուլտուրական նմանութիւնները, պատմական հետքերը եւ այլն միեւնոյն հին քաղաքակրթութեան զրոյմն են կրում:

Վանի բերդը հին պատմութեան փառապանծ յիշատակարաններից մեկն է: Նա պատմութեան եւ նախարքիստոնէական քաղաքակրթութեան զաղտնիքների մի բազմաբովանդակ շտեմարան է, որը բովանդակում է անսպառ յիշատակներ նախահայկական պատմութեան մասին: Վանի բերդը ոչ միայն պատմութեան, այլեւ ժողովրդական աւանդավէպերի եւ զրոյցների մէջ կարեւոր տեղ է գրաւում: Նրա մասին յօրինուած եւ բանահիւսուած հէքիւթները, զրոյցները, պատմութիւնները, այնքան բազմազան են, գունագեղ ու հաճելի, որ նա ժողովրդի աչքում մի տեսակ խորհրդաւոր վիպական ու ահազդեցիկ կառուցուածք է դարձել: Համիրամի աւանդավէպերը, Հայոց հին թագաւորների արարքները, Արծրունեաց տան դահլանների եւ իշխանների յիշատակները, պարսից եւ տաճկաց բռնակալների տիրապետութեանց հետքերը, Լէնկ-Թիմուրի եւ արեւելեան այլ արիւնարբու բռնապետների մահատարած գործերը եւ դեռ հազար եւ մէկ յայտնի եւ անյայտ տիրակալների անունները դարերի ընթացքում միշտ յիշելի են պահել Վանի բերդի անունն ու հմայքը ժողովրդի սրտում:

Վանի ծովափից դէպի արեւելք բաց դաշտի մէջ, Այգեւստանի արեւմտակողմում, բարձրանում է այդ հսկայանիստ քարաժայռը: